

PROF. ASOC. DR. EDMOND MALAJ

Instituti i Historisë / Akademia e Shkencave e Shqipërisë
edmondmalaj@yahoo.de

**DYNDJET E POPUJVE “BARBARË” NË ILIRI
GJATË SHEK. IV-VII****Abstrakt:**

Ky studim trajton dyndjet e popujve të ashtuquajtur “barbarë” në hapësirën e Ilirisë gjatë shek. IV-VII, një periudhë që shënon transformime të thella politike, demografike dhe kulturore në Ballkan. Analiza përqendrohet te lëvizjet e gotëve, hunëve, avarëve, bullgarëve të hershëm dhe, veçanërisht, të sllavëve, duke shqyrtuar ndikimin e tyre mbi strukturat e provincave ballkanike të Perandorisë Romake të Lindjes. Studimi mbështetet në burime narrative bizantine dhe latine, në historiografinë moderne, si dhe në dëshmi arkeologjike, të cilat ndihmojnë në rindërtimin sa më të plotë dhe të saktë të këtyre proceseve historike. Në artikull argumentohet se inkursionet e hershme kishin kryesisht karakter grabitës dhe destabilizues, ndërsa, duke filluar nga shek. VI, ato u shoqëruan me procese të qëndrueshme kolonizimi, veçanërisht në rastin e sllavëve. Si pasojë, rajoni përjetoi ndryshime të thella në strukturën etnike dhe shoqërore. Studimi thekson se dyndjet e këtyre popujve nuk përfaqësojnë vetëm një fazë shkatërrimi, por edhe një faktor vendimtar në transformimin e Ballkanit nga Antikiteti i Vonë në Mesjetë.

Fjalë kyçe:

Dyndjet e popujve, Iliria në Antikitetin e Vonë, gotët, hunët dhe avarët, sllavët në Ballkan, Bizanti.

Hyrje

Dyndjet e popujve të ashtuquajtur “barbarë” në hapësirat ballkanike të Perandorisë Romake përbëjnë një nga proceset më të rëndësishme

historike të Antikitetit të Vonë.¹ Sipas historianit gjerman Johann Wilhelm Zinkeisen, lëvizjet e para të popujve nga veriu drejt kufijve të perandorisë mund të vërehen që në shekujt e parë të erës sonë.² Këto dyndje vinin nga rajone që nuk kishin rënë nën kontrollin e plotë të Romës dhe përfshinin popullsi të ndryshme, shpesh pak të njohura për burimet e kohës. Shkaqet e tyre mbeten në një masë të madhe të paqarta; sipas Zinkeisenit, ato mund të rindërtohen vetëm pjesërisht mbi bazën e të dhënave fragmentare dhe të traditave legjendare të ruajtura në burimet e hershme.

Faza më intensive e këtyre lëvizjeve ndodhi ndërmjet shek. IV dhe VII të erës sonë, kur kufijtë veriorë dhe lindorë të Perandorisë Romake të Lindjes u përballën me valë të njëpasnjëshme popujsh: fise gjermanike, hunë, avarë, sllavë, si edhe grupe turanike dhe protobullgare. Fillimisht, këto lëvizje kishin shpesh karakter relativisht paqësor dhe përfundonin me vendosjen e popullsisë të reja si federatë brenda territorit perandorak; me kalimin e kohës, megjithatë, ato morën gjithnjë e më shumë formën e inkursioneve dhe pushtimeve të dhunshme.

Ndër të parët që depërtuan në hapësirat ballkanike ishin gotët. Të organizuar në dy formacione “politike” – vizigotët në zonën e Danubit të Poshtëm dhe ostrogotët në rajonin e Dnjeprit të Poshtëm – ata kaluan Danubin dhe u vendosën në territoret përtej tij si federatë e perandorisë. Në fund të shek. IV, vizigotët, të udhëhequr më vonë nga Alariku, shtrinë veprimtarinë e tyre ushtarake në Traki, Maqedoni dhe në provincat ilirike, duke arritur deri në brigjet e Adriatikut.

Perandori Theodosius pranoi vendosjen e tyre në disa rajone të Ballkanit, veçanërisht në Panoni (Moesi) dhe Traki (Dacia), duke marrë në shërbim ushtarak edhe 40 000 gotë.³ Megjithatë, pakënaqësia ndaj marrëveshjeve me autoritetet perandorake çoi në një kryengritje të vizigotëve, të cilët u përhapën në një hapësirë të gjerë nga Trakia deri në Ilirik. Marrëveshja e vitit 398⁴ u njohu atyre të drejtën e vendosjes në pjesën jugperëndimore të gadishullit, ndërsa Alariku u emërua

¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Kunde bis auf unsere Tage*. Ersther Theil. (Leipzig: Johan Ambrosius Barth, 1832), 665 (më tej: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*).

² *Po aty*.

³ T. H. Neomario, *Geschichte der Stadt Rom*. Erster Band. Unveränderter Nachdruck der Originalausgabe von 1931 (Frankfurt: Outlook Verlag 2025), 540.

⁴ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 644.

komandant i ushtrive perandorake në Ilirik. Pak më vonë, ai u drejtua me ushtrinë e tij drejt Italisë dhe, në vitin 410, pushtoi dhe plaçkiti Romën.⁵

Në mesin e shek. V, në skenën historike u shfaqën hunët. Një pjesë e tyre depërtoi përmes Kaukazit në Azinë e Vogël, ndërsa pjesa tjetër, nën drejtimin e Atilës, kaloi Danubin dhe ndërmori fushata shkatërrimtare në Ballkan. Vetëm pas vdekjes së Atilës, në vitin 453, u dobësua rreziku hun për perandorinë. Pas tyre, në territorin bizantin depërtuan ostrogotët, të cilët, nën udhëheqjen e Teodorikut, arritën deri në qytetin e Durrësit dhe e pushtuan atë. Synimi i tyre ishte të vendoseshin në bregdetin e ngrohtë të Shqipërisë së sotme,⁶ por ky plan nuk u realizua. Pas luftërash të gjata, Perandori Zeno u lejoi atyre vendbanime në Dacia Ripensis dhe në Misinë e Poshtme (Moesia Inferior), ku Teodoriku i Madh, si mbret i gotëve dhe komandant romak, vendosi selinë e tij në Novae (Svištov) në vitin 483.⁷

Nga fundi i shek. V kufijtë e Perandorisë Bizantine u kapërcyen gjithashtu nga grupe me origjinë turaniko-bullgare, ndërsa në fillim të shek. VI fiset sllave – të njohura në burime si skllavenë dhe antë – kaluan Danubin dhe përshkuan provincat e Ilirikut dhe të Trakës. Gjatë sundimit të Perandorit Justiniani I (527-565), këto inkursione u bënë veçanërisht të shpeshta dhe të dhunshme. Burimet bashkëkohore, veçanërisht historiani Prokopi i Cezaresë, përshkruajnë një periudhë të gjatë trazirash, në të cilën Iliriku, Trakia dhe Helada u goditën pothuajse çdo vit nga ekspeditat plaçkitëse të hunëve, sllavëve dhe antëve.⁸ Sipas tij, hapësirat që shtriheshin nga Gjiri Jon deri pranë Kostandinopojës u shkatërruan vazhdimisht, duke sjellë pasoja të rënda për popullsitë vendase.

Megjithatë, këto sulme nuk mbetën gjithmonë pa kundërpërgjigje. Në shumë raste, forcat perandorake arritën të zmbropsnin një pjesë të madhe të forcave pushtuese, veçanërisht gjatë rrethimeve dhe betejave fatkeqe, ku shumë prej tyre gjetën shkatërrimin; sepse jo vetëm romakët,

⁵ Më pas ai u nis në drejtim të Italisë së Jugut, me qëllim që përmes Sicilisë të kalonte në Afrikë, por gjatë rrugës vdiq dhe u varros në Cozencë (Busento), Karl Ploetz, *Auszug aus der Alten Milteler und Neueren Geschichte*. 12. Verbesserte Auflage (Berlin: A. G. Ploetz, 1898), 158.

⁶ Constantin Jireček, *Geschichte der Serben. Erster Band*. (Bis 1371). (Gotha: 1911), 51.

⁷ *Po aty*.

⁸ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 665.

por pothuajse të gjithë barbarët duhej ta ndienin etjen për gjak të Justinianit.⁹

Justiniani ndërmoi gjithashtu një politikë të fortë ushtarake dhe diplomatike për të mbrojtur kufijtë dhe për të frenuar depërtimin e vazhdueshëm të këtyre popujve.

Në vitin 548, bullgarët rifilluan inkursionet në drejtim të Ilirikut dhe të Greqisë, duke arritur deri në Durrës dhe në Korinth. Në mesin e shek. VI, edhe ostrogotët, nën drejtimin e Totilës, kryen plaçkitje të mëdha në Epirin e Vjetër, në hapësirën që shtrihej nga Saranda deri në Nikopojë. Që nga vitet gjashtëdhjetë të këtij shekulli, dyndjet sllave u bënë më të organizuara dhe më të shpeshta, duke u përhapur gradualisht në pothuajse të gjithë Ballkanin. Sllavët u shtrinë nga brigjet e Adriatikut në perëndim deri në rajonet e Detit të Zi në lindje, ndërsa në jug arritën deri në Thesali dhe në Peloponez.

Sulmet e ashpra të viteve 610-626 sollën shkretimin e shumë krahinave, veçanërisht të Epirit dhe të një pjese të madhe të Ilirikut. Në dekadat pasuese, rreth viteve 630-640, në Ballkanin Verior u vendosën edhe serbët dhe kroatët, duke shënuar fillimin e formimit të organizimeve të para shtetërore sllave në rajon.¹⁰ Sllavët u vendosën gjithashtu në Dalmaci që në vitin 614, ndërsa protobullgarët, në vitet shtatëdhjetë të shek. VII, u vendosën në hapësirën midis Danubit dhe maleve të Ballkanit, ku hodhën themelet e shtetit bullgar.¹¹

Si pasojë e këtyre lëvizjeve të mëdha demografike dhe politike, përbërja etnike e Ballkanit pësoi ndryshime të thella. Në shumë rajone të gadishullit, popullsitë e vjetra trake dhe ilire u zëvendësuan ose u asimiluan gradualisht nga popullsia sllave. Kolonizimi sllav ishte veçanërisht i thellë në territoret e sotme të Sllovenisë, Kroacisë, Bosnjës, Serbisë, Maqedonisë dhe Dalmacisë. Në viset jugore të Ilirisë, megjithatë – në Dardani, Prevalitani, Epirin e Ri dhe Epirin e Vjetër – popullsia autoktone arriti, në një masë të konsiderueshme, të ruante vazhdimësinë e saj etnike, duke i bërë ballë presionit të vazhdueshëm të inkursioneve dhe kolonizimit sllav.

Në artikullin që paraqesim synohet të ofrohet një pasqyrë më e gjerë e dyndjeve të popujve në hapësirën ballkanike gjatë Antikitetit të

⁹ *Po aty*; shih edhe: Procop Historia Arcana C 18, edt Paris, 54.

¹⁰ Petrika Thëngjilli, “Dyndjet e mëdha (barbare) të popujve,” në *Fjalor Enciklopedik Shqiptar*, vëll. I: A-Gj (Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2008), 563.

¹¹ *Po aty*.

Vonë. Nga pikëpamja metodologjike, ky studim vë në dukje edhe një çështje tjetër me rëndësi: historiografia shqiptare nuk e ka trajtuar gjithmonë me thellësinë e duhur këtë periudhë.¹² Shpesh, dyndjet përmenden si një sfond i përgjithshëm për të shpjeguar kalimin nga Antikiteti në Mesjetë, por jo si një objekt më vete analize, me kronologjinë, dallimet tipologjike dhe pasojat e veçanta që mbart secila valë dyndjeje. Pikërisht për këtë arsye, është e nevojshme që kjo periudhë të rishqyrtohet jo vetëm në bazë të burimeve narrative bizantine dhe latine, por edhe përmes një dialogu më të ngushtë me topografinë historike, historinë kishtarë, studimet mbi etnogjenezën dhe arkeologjinë.

Inkursionet e gotëve (ostrogotëve dhe vizigotëve)

Qysh gjatë sundimit të Perandorit romak Marcus Aurelius Antoninus Caracalla (195-217), burimet përmendin një nga dyndjet e para të rëndësishme të gotëve në hapësirat e Danubit. Në vitin 215, grupe gotësh, të përziera me fise të tjera gjermanike, sulmuan fillimisht provincën e Dakisë. Pas disa përplasjesh të suksesshme me forcat romake, ata depërtuan më tej drejt jugut, duke plaçkitur territore të gjera dhe duke dobësuar çdo përpjekje rezistence nga administrata perandorake.¹³

Këto sulme nuk mbetën të izoluar. Në vitet pasuese, gotët i përsëritën inkursionet kundër Dakisë dhe provincave të tjera romake, nën drejtimin e një figure që burimet e përmendin si Mbretëresha Ostrogotha. Sulme të ngjashme u shfaqën edhe gjatë viteve të fundit të sundimit të Perandorit Decius, kur territore të gjera të Trakisë, Misisë dhe rajoneve të tjera ballkanike u shkatërruan nga ekspedita plaçkitëse.¹⁴ Në këtë kontekst përmendet edhe një ushtri e madhe prej rreth 70 000 luftëtarësh, e përbërë nga popuj të ndryshëm gjermanikë dhe sarmatë, e udhëhequr nga prijësi got Kniva, e cila ndërmori një ofensivë të gjerë kundër Trakisë dhe krahinave përreth.¹⁵ Për të ndalur përparimin e tyre, Perandori Decius

¹² Shih: Kreu XII: “Dyndjet e popujve,” në Neritan Ceka, *Ilirët* (Tiranë: Ilar, 2001), 271-278.

¹³ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 578.

¹⁴ *Po aty*, 579.

¹⁵ Në lidhje me sarmatët, atdheu i të cilëve duhet të kërkohet diku ndërmjet lumenjve Don dhe Vollgë, nuk dihet se çfarë gjuhe flisnin. Ata ishin një popull plaçkitës, i

urdhëroi prokonsullin e Akajës, Mesalla, dhe tribunin Klaudius të mbronin Termopilet dhe Peloponezin me një ushtri të konsiderueshme. Në këtë forcë ushtarake bënte pjesë edhe një njësi prej rreth dyqind ushtarësh nga Dardania.¹⁶ Megjithatë, lufta kundër gotëve rezultoi fatale për vetë perandorin: Decius u vra në betejën e Abritusit, në Misinë e Poshtme, duke u bërë kështu perandori i parë romak që humbi jetën në një përballje të drejtpërdrejtë me gotët.¹⁷

Gjatë sundimit të Perandorit Gallus (deri në vitin 253), një valë tjetër dyndjesh goditi Ballkanin. Krahinat e Ilirisë, Misisë dhe Trakisë u plaçkitën nga grupe të ndryshme barbarësh, të cilët burimet romake i përmendin shpesh me emërtimin kolektiv “Skytë”; megjithatë, në këtë emërtim përfshiheshin popuj të ndryshëm si gotët, boranët, karpët dhe herulët.¹⁸ Sulmet e këtyre grupeve ndaj territoreve ilire, maqedonase dhe rajoneve të tjera të gadishullit vazhduan pothuajse çdo vit gjatë gjysmës së dytë të shek. III.¹⁹

Një valë tjetër inkursionesh ndodhi pas luftës së Perandorit Valerian kundër Mbretit pers Shapur I, gjatë së cilës Valeriani u kap rob. Ndërkohë që Gallienusi, i cili qeveriste i vetëm, ishte i angazhuar në luftimet kundër gjermanëve në kufirin e Rinit, fise të ndryshme skyte u bashkuan dhe filluan një sërë sulmesh kundër provincave romake, si në lindje ashtu edhe në perëndim. Një ushtri e madhe u drejtua në Itali, ndërsa një tjetër marshoi drejt Ilirisë dhe disa provincave të Azisë së Vogël.²⁰

Sulmet gotike vazhduan edhe në dekadat pasuese. Rreth vitit 270 dokumentohen inkursione në Epir, nga ku gotët u përhapën në Beoti, Akarnani dhe Thesali. Për t'i përballuar këto kërcënime, Perandori Gallienus hyri në Iliri me një ushtri të fuqishme dhe arriti të shkatërronte

---

kishin fytyrat me tatuazhe dhe u shkaktonin romakëve vazhdimisht shqetësime. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, 32.

¹⁶ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 580.

¹⁷ Jireček, *Geschichte der Serben I*, 47.

¹⁸ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 581.

¹⁹ Zosimus, *Historia Nova*, I, 31. 1, cituar sipas: *po aty*, 583. Historiani grek, Zosimus (Ζώσιμος), i identifikon këta popuj si boranë, gotë, karpënë, urugundë, por mjaftohet edhe me shprehjen e përgjithshme: “τῶν δὲ ταῦτα περὶ τὸν Ἰστρὸν οἰκοῦντα,” [tōn de taŷta peri ton Ístron oikóunta] d.m.th., “ata që banojnë rreth Istrit (Danubit)”.

²⁰ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 581.

një pjesë të madhe të forcave grabitëse, duke i detyruar ato të tërhiqeshin përmes Ilirisë dhe Trakisë drejt territoreve të tyre veriore.²¹

Luftimet kundër barbarëve vazhduan edhe pasi Gallienusi u detyrua të kthehej në Romë për shkak të rebelimit të komandantit të kalorësisë romake, Aureolus. Komanda e ushtrisë romake në Iliri iu besua Marcianusit, i cili vazhdoi luftën kundër skytëve dhe arriti të çlironte një pjesë të provincave romake nga këto inkursione, duke ndërmarrë madje edhe sulme kundër gotëve në territoret e tyre.²²

Në vitin 267, gotët ndërmorën një tjetër sulm të madh kundër Selanikut dhe, me flotat e tyre detare, plaçkitën qytetet e Greqisë, pasuritë e mëdha të cilave ushtronin një tërheqje të veçantë për popujt e Veriut. Kjo ofensivë u ndal vetëm kur Perandori Claudius II u shkaktoi një humbje të rëndë pranë Naissusit (Nishit) në vitin 269.²³

Një rol të rëndësishëm në mbrojtjen e provincave ballkanike luajti edhe Aureliani, i cili fillimisht si komandant i ushtrive romake në Iliri dhe Traki, e më pas si perandor, arriti t'i zmbrapste gotët dhe t'i dëbonte ata përtej lumit Ister (Danubit).²⁴

Sipas historianit Johann Wilhelm Zinkeisen, një fazë e re e lëvizjeve të popujve “barbarë” filloi në vitin 376, kur në Europë u shfaqën për herë të parë hunët. Të shtyrë nga presioni i tyre, gotët u përzierin, në rrethana të ndryshme, me alanët²⁵ dhe me grupe të tjera barbare, duke ndërmarrë një sërë sulmesh plaçkitëse kundër provincave romake të Ballkanit.²⁶

Fundi i shek. IV solli ndryshime të thella në ekuilibrin e rajonit. Nën presionin e hunëve, gotët kërkuan strehim brenda perandorisë dhe u vendosën në jug të Danubit në bazë të një marrëveshjeje me autoritetet romake. Megjithatë, shkelja e këtyre marrëveshjeve dhe keqmenaxhimi i furnizimeve romake çuan në një konflikt të hapur që kulmoi me betejën e Adrianopojës trake (ose Hadrianopolit) në vitin 378, një nga disfatat më

²¹ Trebellius Pollio Flavius Vopiscus, *Historiae Augustae Gallieni duo*. vol. III, 13, p. 44: “Gallienus interea, vix excitatus publicis malis, Gothis vagantibus per Illyricum occurrit; et fortuito plurimos interemit, quo comperto, Scythae facta carragine per montem Gessacem fugere sunt conati.” cituar sipas: *po aty*, 589.

²² Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 590.

²³ Jireček, *Geschichte der Serben I*, 47.

²⁴ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 596.

²⁵ Alanët ishin një popull nomad, të cilët në rasishten e vjetër quheshin *jasi* dhe sipas Jireček-ut janë paraardhësit e osetëve të sotëm. Jireček, *Geschichte der Serben I*, 32.

²⁶ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 627-628.

të rënda të ushtrisë romake.²⁷ Panonia, së bashku me pothuajse të gjithë Ilirinë e Veriut, u bë pre e sulmeve të hordhive barbare. Shën Hieronimi, me origjinë nga Stridoni ilir në Dalmaci, dëshmonte në vitin 380 se atdheu i tij ishte shkatërruar.²⁸ Pikërisht në këtë kontekst, Skodra duket se mori një peshë të veçantë, edhe për shkak të pozicionit të saj të mbrojtur nga natyra, çka mund të ketë ndikuar në zgjedhjen e këtij qyteti si seli kryepeshkvnore. Kryepeshkvi i saj, Bassius,²⁹ përmendet në vitin 377 në një letër të Papës Siricius drejtuar ipeshkvijve të Ilirikut.

Fig. 1: Dyndjet e ostrogotëve (gotëve lindorë) gjatë shek. V pas Kr. Burimi: M. Knaut/ D. Quast, *Die Völkerwanderung*, 39.

Heladën dhe Peloponezin. Alariku ushtroi autoritetin e tij në këtë rajon për disa vjet, duke e shfrytëzuar atë si bazë për fushatat e mëvonshme drejt Perëndimit. Para se të marshonte drejt Italisë dhe Romës, ai e rëndoi më tej provincën e stërmunduar të Ilirisë me tribute të rënda dhe plaçkitje të vazhdueshme. Një përshkrim të gjallë të këtyre ngjarjeve jep edhe poeti dhe historiani romak Klaudian,³¹ i cili në veprën e tij *De Bello Gothico* [Mbi luftën gotike] përshkruan veprimtarinë e Alarikut dhe

Në këtë periudhë, gotët filluan të fitonin edhe pushtet politik brenda hapësirës së Ilirisë. Një shembull domethënës është Alariku, i cili, pas inkursioneve shkatërruese në Epir, arriti të emërohej komandant i përgjithshëm i provincës së Ilirikut nga Perandori Arcadius në vitin 398.³⁰ Në atë kohë, provinca e Ilirikut (gubernia Illyricum) përfshinte edhe

²⁷ Matthias Knaut & Dieter Quast, *Die Völkerwanderung. Europa zwischen Antike und Mittelalter*. Herausgegeben von Mathias Knaut, und Dieter Quast (Stuttgart: Theiss, 2005) 38.

²⁸ Ceka, *Ilirët*, 256.

²⁹ *Acta et Diplomata Res Albaniae Mediae Aetatis illustrantia*. Collegerunt et digesserunt Dr. Ludovigus de Thallóczy, Dr. Constantinus Jireček ed Dr. Emilianus de Sufflay. Volumen I (Annos 344-1343 tabelamque geographicam continens) Vindobonae MXMXVIII. Typis Adophi Holzhausen, nr. 6, f.1 (Cituar si: AAlb I. nr.)

³⁰ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 644.

³¹ *Poaty*, 645.

shkatërrimet që ushtria e tij shkaktoi në provincat e Ilirisë, me këto vargje:

“Por tani ilirët, pasi m’u dorëzuan të drejtat e pushtetit dhe më bënë prijësin e tyre, aq shumë heshta, aq shumë shpata, aq shumë përkrenare, me djersë të bollshme të thrakasve, u përgatitën dhe taksën e hekurit e kthyen për përdorimin tim; qytetet romake i detyrova, me urdhër të ligjshëm. Kështu më përkrahin fatet: ata vetë, të cilët çdo vit i shkatërroja, tani janë caktuar të më shërbejnë dhe, duke u ankuar, do të më japin armë që do t’u sjellin dëm atyre vetë.”³²

Gjatë kësaj periudhe duket se u shkatërrua nga gotët, më saktësisht nga vizigotët, edhe qyteti i Dokleas, i cili më parë kishte qenë qendra administrative e provincës Prevalitana. Disa studiues mendojnë se shkatërrimi i tij mund të lidhet drejtpërdrejt me inkursionet e Alarikut, megjithëse qyteti duket se u rigjallërua më vonë, sidomos gjatë reformave dhe rindërtimeve të ndërmarra në kohën e Perandorit Justinian.³³

Në të njëjtën kohë, në provincat e Trakisë, Maqedonisë, Misisë, Ilirisë dhe Epirit Verior filloi të formohej një realitet i ri shoqëror dhe demografik. Pas shkatërrimeve të shkaktuara nga inkursionet e barbarëve, një pjesë e territoreve u ripopullua nga kolonë të rinj me prejardhje barbare, të cilët u vendosën në këto hapësira.³⁴ Popullsia vendase, së bashku me mbetjet e banorëve të vjetër, u përqendrua kryesisht në zonat bregdetare dhe në qytetet portuale, ndërsa shumë vendbanime në brendësi të vendit kishin mbetur të braktisura. Ndër krahinat më të prekura nga këto zhvillime ishte Akaia. Si dëshmi e rënies së ndjeshme të popullsisë dhe e dobësimit të kapaciteteve prodhuese në këtë provincë, Zinkeiseni përmend dy urdhëresat të Perandorit Theodosius II. Njëra prej tyre flet për numrin e madh të pronave të braktisura në Akaia, ndërsa tjetra

³² Claud, de bell. Get. 535-543: “*At nun Illyrici postquam mihi tradita jura, Meque suum fecere ducem, tot tela, tot enses, Tot galeas, multo Thracum sudore parari Inque meos usus vectigal vertere ferri Oppida legitimo jussu Romana coegi. Sic me fata foveant, ipsi, quos omnibus annis Vastabam, servire dati, nocitura gementes Arma dabunt.*” Cituar sipas: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 646.

³³ *On the Roman Town of Doclea in Montenegro* (Westminster: Nichols and Sons, 1896), 19.

³⁴ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 647.

parashikonte një lehtësim fiskal për banorët e kësaj province, duke u falur dy të tretat e tributit që ishte caktuar për Ilirikun Lindor.³⁵

Fig. 2: Dyndjet e vizigotëve (gotëve perëndimorë) gjatë shek. IV-V pas Kr. Burimi: M. Knaut/ D. Quast, *Die Völkerwanderung*, 38.

Në fillim të shek. V, gjatë sundimit të Perandorit Honorius (393-423), përmendet edhe një konflikt ndërmjet gotëve dhe fisit ilir të taulantëve, të cilët në këtë rast shfaqen për herë të fundit në burimet historike. Bëhet fjalë për një kryengritje të taulantëve kundër autoritetit perandorak, e cila u shtyp me ndihmën e trupave mercenare gotike.³⁶

Në dekadat që pasuan, zgjerimi i pushtetit hunik e shndërroi rajonin e Danubit në një zonë trazirash të vazhdueshme. Pas rënies së “Perandorisë Hune” në vitin 454, gepidët dhe grupe të ndryshme gotike arritën të forconin pozitën e tyre, si në veri të kufijve romakë, ashtu edhe brenda territoreve të perandorisë.³⁷

Në këtë kontekst, gotët krijuan edhe koloni të qëndrueshme në disa zona të Ballkanit. Sipas Zinkeisenit, një koloni e tillë mund të ketë ekzistuar edhe në Durrës. Ai përmend një dëshmi sipas së cilës, gjatë tërheqjes së Alarikut, në Epir mbetën koloni gotike të vendosura në mënyrë të përhershme, sidomos në pjesën veriore të tij, në rrethinat e Dyrrahut. Kjo prani vërtetohet edhe nga zhvillimet e mëvonshme të lidhura me veprimtarinë e ostrogotëve kundër Perandorisë Bizantine.

³⁵ Codex Theodosianus, lib. X, tit. VIII, *De bonis vacantibus*, ligji 5, viti 435; *po aty*, lib. XI, tit. I, *De annonis et tributis*, ligji 53. Pasi prefektit pretorian të Ilirikut iu urdhërua të mblidhte nga provincat e tij shumën e tributit që ato kishin premtuar, në dokument thuhet: “Akaiasitt (Achivi), të cilët kanë deklaruar se nuk mund të kontribuojnë më shumë se një të tretën, le të paguajnë atë shumë për të cilën ata vetë pohojnë pa dyshim se janë në gjendje ta përballojnë.” (“*Achivi, qui protestati sunt nihil a se ultra tertiam partem posse conferri, illud exsolvant, ad quod se indubitanter fore idoneos pollicentur.*”), *po aty*, ref. 1.

³⁶ Neritan Ceka, “Taulantët,” në *Fjalor Enciklopedik Shqiptar*, vëll. III: N-ZH (Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2009), 2663.

³⁷ Knaut, Quast, *Die Völkerwanderung*, 38.

Një episod domethënës lidhet me veprimtarinë e Teoderikut të Madh. Sipas historianit Malchus, kur Teoderiku, nën sundimin e Perandorit Zenon, në vitin 479 kërkoi të merrte në zotërim Epidamnin dhe Epirin, ai u lidh me një person të fisit të tij, të quajtur Sidimund, i cili banonte në Epir, pranë Epidamnit, zotëronte një pronë të pasur dhe përfitonte subvencione nga perandori.³⁸ Para se të vendosej në Durrës për të kaluar dimrin, Teoderiku kishte ndërmarrë një fushatë shkatërruese në Ballkan, duke rrënuar qytete si Stobi, Heraklea (në afërsi të Manastirit të sotëm) dhe shumë lokalitete të tjera, duke arritur deri pranë Selanikut. Përparimi i tij drejt Greqisë u ndal nga gjenerali perandorak Sabinianus, i cili arriti ta pengonte më tepër përmes manovrave diplomatike dhe strategjike sesa me forcën e armëve.³⁹ Pas vdekjes së Sabinianusit, Perandori Zenon u detyrua të bënte një marrëveshje me Teoderikun, duke u dhënë ostrogotëve një pjesë të provincës së Dakisë, gjë që i siguroi përkohësisht perandorisë një stabilitet të brishtë në rajon.⁴⁰

Në lidhje me këto fushata të ostrogotëve në territoret ilire, Zinkeiseni, duke u mbështetur te historiani romak lindor (me origjinë gotë) i shek. VI, Jordanes*, sjell edhe të dhëna për sulmet kundër Nishit⁴¹ dhe disa lokaliteteve të tjera të Ilirikut, të cilat më parë konsideroheshin të pakalueshme, por që në këtë periudhë u depërtuan për herë të parë nga ushtritë gotike. Një element që ka shkaktuar shpesh konfuzion në historiografi është fakti se edhe prijësi i këtyre gotëve quhej Teoderik, gjë që ka sjellë ngatërtime si tek autorët e vjetër, ashtu edhe te studiuesit e mëvonshëm.⁴²

Përballë këtij kërcënimi të vazhdueshëm, autoritetet perandorake ndërmorën edhe ndërtimin e një sistemi të ri fortifikimesh në Iliri. Ndër

³⁸ *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, vol. I, 248: “ἐκ τῆς κατ’ Ἐπίδαμνον Ἡπειροῦ χώραν τε νεμόμενον καὶ εὐδαίμονα κλήρον, καὶ παρὰ βασιλέως δεχόμενον συντάξεις,” [ek tīs kat Epídamnon Ípeírou chóran te nemómenon kai eudaímona klíron, kai para vasiléōs dechómenon syntáxeis] sipas: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands* 1, 651.

³⁹ *Po aty*, 653-654.

⁴⁰ *Po aty*, 655.

* *Jornandes* ose *Jordanes* filloi të shkruante një histori të gotëve në vitin 551.

⁴¹ Jordanes, “Origin and the Deeds of the Goths,” në *The Gothic History of Jordanes*, in English Version with an Introduction and a Commentary, by Charles Christopher Mierow (Princeton: Princeton University Press, 1915), 134.

⁴² Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands* 1, 652, duke u referuar te Jornandes, i cili shkruan: “nonnullaque loca Illyrici inaccessibleia sibi tunc primum pervia faciunt”.

kështjellat që lidhen me këtë periudhë përmenden Anagustum (Onogošti ose Nikshiqi i sotëm) dhe një fortifikim i njohur në traditën lokale si “Muri i Vukës së Marrë” (Žit Vuka Magnitoga) në territorin e sotëm të Malit të Zi.⁴³ Në vitin 535, Perandori Justinian arriti të dëbonte ostrogotët nga territoret ilire.⁴⁴ Ata u detyruan të linin Prevalin dhe Shkodrën, kryeqytetin e kësaj province, e cila, sipas arkeologut N. Ceka, duhet të ketë rënë më herët në duart e gotëve. Qyteti u rifortifikua, dhe për këtë dëshmon edhe prania e një periudhe të dytë ndërtimi në murin rrethues të Shkodrës.⁴⁵ Në vijim të kësaj politike ushtarake, gjatë luftërave gotike u ndërmor edhe një ekspeditë për të rimarrë Salonën, e cila ishte pushtuar nga gotët nën drejtimin e Grippës. Kjo fushatë u organizua nga gjenerali Konstancian, i cili mbërriti në Durrës (Epidamnus) për të përgatitur operacionin ushtarak. Pasi qëndroi për një kohë në qytet dhe organizoi trupat, ai u drejtua drejt Salonës, duke zbarkuar në Epidaurum. Qyteti u rimor nga forcat perandorake në vitin 537, një ngjarje që përshkruhet edhe nga Prokopi i Cezaresë.⁴⁶

Megjithatë, konfliktet nuk përfunduan me kaq. Në vitet 551-552, ostrogotët ndërmorën sulme të reja kundër territoreve të Epirit. Mbreti i tyre, Totila, kishte përgatitur një flotë të madhe prej rreth 300 anijesh, të cilat i dërgoi drejt brigjeve perëndimore të Akajës me urdhrin për të shkatërruar çdo vendbanim që do të hasnin.⁴⁷ Kjo flotë shkatërroi Sarandën (Santi Quaranta)⁴⁸ dhe më pas plaçkiti rajonin përreth Dodonës, si edhe qytetet Nikopojë dhe Anhizos, duke lënë pas një gjurmë të re shkatërrimi në këto hapësira.⁴⁹

⁴³ Milan Shuflaj, *Serbët dhe shqiptarët*, përktheu nga kroatishtja Hasan Çipuri (Tiranë: Toena, 2004), 9.

⁴⁴ Fulvio Cordignano, *In Albania* (Roma: Società Nazionale di Dante Aleghieri, 1940), 73.

⁴⁵ Ceka, *Ilirët*, 256.

⁴⁶ “Delle Istorie di Procopio di Cesarea,” Seconda Tetrare. La Guerra Gotica. Libro 1, 7, në *Fonti per la storia d'Italia. Pubblicate dall'Instituto Storico Italiano. Scrittori – Secoli VI* (Roma: Istituto di Storia 1895), 51.

⁴⁷ Procopius, *De Bello Gothico IV*, 25, sipas: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 676.

⁴⁸ Cordignano, *In Albania*, 73.

⁴⁹ Procop, *De Bello Gothico IV*, 25, sipas: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 676.

Inkursionet e vandalëve

Me sa duket, territoret ilire u prekën gjithashtu nga inkursionet e vandalëve. Ky popull barbar me prejardhje gjermanike ndërmori një sërë ekspeditash plaçkitëse nën udhëheqjen e Mbretit të tyre, Genserik. Burimet i përshkruajnë vandalët edhe si detarë dhe piratë të aftë, të cilët shfrytëzonin me mjeshhtëri hapësirat detare për ndërmarrje grabitëse.

Ata ndërmorën sulme kundër Perandorisë Bizantine rreth vitit 466, përpara se në Ballkan të fillonin inkursionet e ostrogotëve nën udhëheqjen e Teodomirit dhe më pas të Teoderikut. Fushatat e këtyre të fundit zgjatën afro dy dekada, nga mësymjet e Teodomirit në Misi në vitin 473, deri te pushtimi i Italisë nga Teoderiku në vitin 493.⁵⁰ Teoderiku vdiq gjatë udhëtimit që po bënte për t’u kthyer sërish në Iliri. Sipas kronistit romak me origjinë ilire, Marcellinus Comes, ai gjeti vdekjen ndërsa përparonte mes qerreve të lëvizshme të njerëzve të tij, pasi “u shpua aksidentalisht për vdekje nga maja e një heshte të shtrirë mbi një karrocë, si pasojë e shtytjes së kalit të tij të trembur, dhe kështu vdiq”.⁵¹

Vandalët ishin ndër popujt e parë barbarë që, duke u larguar nga hapësira europiane dhe në aleancë me alanët, u drejtuan nga jugu dhe depërtuan në Afrikën e Veriut, ku themeluan edhe një mbretëri të tyre. Në vitin 475, Genseriku ndërmori një tjetër fushatë në Ballkan, duke sulmuar Epirin e Jugut (Epirus Vetus) dhe duke pushtuar qytetin e Nikopojës (Nikopolis).⁵²

Megjithatë, dominimi vandal nuk do të zgjaste gjatë. Në mesin e shek. VI, Perandori Justiniani I arriti, përmes fushatave të gjeneralëve të tij, të shkatërronte mbretërinë vandale në Afrikën e Veriut. Në vijim të kësaj politike restauruese, Perandoria Bizantine arriti gjithashtu të nënshtronte me radhë mbretërinë ostrogote në Itali dhe atë vizigote në

⁵⁰ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 655.

⁵¹ Marcellini V. C., *Chronicon: Placidi solius IIII (481)*, 1: “*Porro in Illyricum properans dum inter suorum mouentia plaustra progreditur, iacentis super carpentum teli acumine et pauescentis equi sui impulsione fixus transuerberatusque interit,*” sipas Theodor Mommsen, *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII.* Editit Theodor Mommsen. Volumen II. Accedunt Tabulae duae. (Berolini Apud Weidmannos MDCCCXCIV), 92.

⁵² Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 658.

Spanjë, si dhe të rimerrte Dalmacinë, e cila ishte pushtuar më parë nga gotët.⁵³

Inkursionet e të ashtuquajturve bullgarë (apo skytë)

Në fund të shek. V, gjatë sundimit të Perandorit Anastasius (491-518), i lindur rreth vitit 430 në Dyrrachium, në territoret e Perandorisë Bizantine u shfaq një tjetër popull barbar që vinte nga hapësirat veriore përtej Danubit. Ky popull njihej me emrin Bulga (Βούλγα në burimet bizantine), një emërtim që lidhej me vendin e prejardhjes së tyre, nga rajonet e Vollgës, midis Donit dhe maleve Urale. Sipas traditave të përhapura në burimet mesjetare, ata konsideroheshin pjesë e popujve skytë, ndërsa Zinkeiseni i përcakton si bullgarë. Këto grupe depërtuan në territoret perandorake së bashku me familjet e tyre, me gra dhe fëmijë, duke u vendosur në fushat pjellore të Jugut.⁵⁴ Burimet e përshekruajnë si një popull të egër, luftarak dhe të papërpunuar, që jetesën e siguronte kryesisht përmes plaçkitjeve dhe grabitjeve në territoret ku depërtonte.

Fillimisht Kostandinopoja nuk reagoi me shqetësim të madh ndaj ardhjes së tyre dhe autoritetet perandorake i toleruan për një kohë inkursionet e tyre grabitëse. Vetëm kur bullgarët depërtuan thellë në territorin e perandorisë, u futën në Iliri dhe filluan të afroheshin edhe drejt kryeqytetit, administrata perandorake vendosi të ndërmerre masa ushtarake. Në këtë kontekst, kryekomandanti i forcave perandorake Aristos mbledhi në Ilirik një ushtri prej rreth 15 000 ushtarësh, me synimin për të ndalur marshimin e mëtejshëm të bullgarëve. Sipas kronikës së Marcellinusit, kjo ushtri përbëhej kryesisht nga trupa të rekrutuara në provincat ilire. Forcat romake u drejtuan drejt Trakisë, ku barbarët ishin vendosur ndërkohë.⁵⁵

Megjithatë, sipas kronistit, marshimi i ushtrisë romake u zhvillua me një ngadalësi të madhe dhe pa disiplinën e nevojshme. Pas tyre

⁵³ Jireček, *Geschichte der Serben I*, 52.

⁵⁴ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 658.

⁵⁵ Marcellini V. C., *Chronicon*: (499) VII. Ioannis Gibbi solius 1: *Aristus Illyricianae ductor militiae cum quindecim milibus armatorum et cum quingentis uiginti plaustris armis ad proeliandum necessariis oneratis contra Bulgares Thraciam deuastantes profectus est. Bellum iuxta Tzurtam fluiuum consertum, ubi plus quam quattuor millia nostrorum aut in fuga aut in praecipitio ripae fluminis interempta sunt. Ibique Illyriciana uirtus militum periit, Nicostrato, Innocentio, Tanco et Aquilino comitibus interfectis*. Cituar sipas Mommsen, *Chronica minora*, II, 95.

ndiqeshin rreth 520 karroca të ngarkuara me armatime, gjë që e bënte edhe më të ngadaltë lëvizjen e trupave. Përpara se të ndodhte një përplasje e mirëfilltë ndërmjet dy ushtrive, bullgarët ndërmorën një sulm të befasisëm kundër kohortave romake, të cilat nuk ishin të përgatitura për betejë.

Përplasia ndodhi pranë brigjeve të rrëpira të një lumi të vogël në Traki, të cilin Marcellinusi e përmend me emrin Zurta. Në sulmin e parë të barbarëve, trupat romake u shpërndanë dhe u tërhoqën në panik. Pjesa më e madhe mundi të shpëtonte; megjithatë, mbi 4 000 prej tyre u vranë gjatë tërheqjes ose ranë nga brigjet e thepisura të lumit dhe u mbytën në ujë. Për humbjet e barbarëve nuk jepen të dhëna të sakta. Kronisti e përshkruan ngjarjen me ton ironik, duke shkruar se “këtu pra perëndoi edhe trimëria e luftëtarëve ilirë”, ndërsa tre prej komandantëve më të njohur – Nikostrati, Inoncenci dhe Aquilini – humbën jetën në këtë katastrofë.

Sipas Zinkeisenit, kjo ishte përpjekja e vetme serioze e autoriteteve perandorake për t’i zbrapsur bullgarët me forcën e armëve. Në vend që të organizohej një kundërofensivë e re, në Kostandinopojë filluan të shkruheshin lloj-lloj historish për këtë disfatë të turpshme, shkaku i së cilës, sipas këtyre rrëfimeve, u atribuohet *aftësive të barbarëve për të bërë magji*; sikur gjatë kësaj ngjarjeje paskësh pasur edhe gjithfarëlloj shenjash ogurzeza që paralajmëronin përfundimin e kobshëm: shfaqja e kometave dhe britmat e çjerra të korbave që kishin shoqëruar vazhdimisht ushtrinë, si dhe boritë e luftës, të cilat nuk jepnin tingullin e zakonshëm, por një zhurmë të shurdhët.⁵⁶

Pas kësaj disfate, Trakia dhe Maqedonia u përfshinë nga inkursionet e vazhdueshme të këtyre barbarëve, të cilët plaçkitën zonat fushore deri në afërsi të portave të Kostandinopojës. Përballë këtij kërcënimi, Perandori Anastasius u përpoq të siguronte mbrojtjen e kryeqytetit duke ndërtuar një mur të fuqishëm mbrojtës midis Derkonit dhe Pontus Euxinus (Detit të Zi), si dhe duke vendosur aty garnizone të forta ushtarake.⁵⁷

Megjithatë, bullgarët nuk e panë të nevojshme të përballëshin drejtpërdrejt me këtë sistem mbrojtës. Ata preferuan të sulmonin provincat më pak të mbrojtura në perëndim dhe në jug, të cilat ofronin

⁵⁶ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 660.

⁵⁷ *Po aty*, 661.

mundësi më të lehta për plaçkitje. Inkursionet e tyre arritën edhe në Epirin e Ri, në territoret e sotme shqiptare, ku që nga koha e Teoderikut kishin ekzistuar edhe disa koloni gotike. Këto sulme grabitëse të bullgarëve kulmuan në vitin 517, që ishte edhe viti i fundit i sundimit të Perandorit Anastasius⁵⁸ (†518), me origjinë nga Durrësi. Në krahinat e Ilirisë, barbarët plaçkitën dhe shkatërruan shumë vendbanime dhe morën një numër të madh skllëvëris, por shpesh nuk i vrisnin banorët vendas, sepse i konsideronin si një burim të ardhurash përmes shpërblimeve dhe tregtisë së robërve. Për të shpëtuar një pjesë të popullsisë së zënë rob, Perandori Anastasius i dërgoi prefektit të Ilirikut një shumë të madhe parash – rreth një mijë libra floriri – me qëllim që të bliheshin sa më shumë pengje, qytetarë të perandorisë. Sipas Marcellinusit, ata që nuk u blenë u tërhoqën zvarrë nga kasollet dhe banesat e tyre ku mbaheshin të mbyllur dhe u therën e u copëtuan pa mëshirë para mureve të qyteteve.⁵⁹

Në këtë periudhë, Iliria duket se kishte mbetur pothuajse pa mbrojtje ushtarake. Nuk përmendet më prania e legjioneve që mund të ndalonin përparimin e barbarëve. Edhe gjatë sundimit të Perandorit Justin I (518-527), me origjinë ilire (i lindur në Bedariana të Nishit) – të cilin Zinkeiseni e konsideron me prejardhje barbare⁶⁰ – perandoria vazhdoi të përballej me inkursione të vazhdueshme. Sikur të mos mjaftonin këto trazira, rajoni u godit edhe nga tërmete të fuqishme, të cilat shkaktuan shkatërrime të mëdha në provincën e Dardanisë. Sipas burimeve, rreth 24 lokalitete, përfshirë edhe Shkupin, kryeqendrën e provincës, u rrënuan nga këto katastrofa natyrore. Në atë kohë, qyteti ishte i braktisur për shkak të sulmeve të vazhdueshme barbare.⁶¹ Një tjetër tërmet i fuqishëm shkatërroi edhe Durrësin (Dyrrachium), vendlindjen e Perandorit

⁵⁸ *Po aty*, 662.

⁵⁹ Marcellini V. C., *Chronicon*., X. Anastasii et Agapiti 517: “*Olla illa, quae in Hieremia vate ab aquilone adversum nos nostraque delicta saepe succenditur, tela ignita fabricavit maximamque partem Illyrici iisdem iaculis vulneravit. duae tunc Macedoniae Tliessaliaeque vastatae et usque Thermopylas veteremque Epirum Getae equites depraedati sunt. mille tunc librarum auri denarios per Paulum Anastasius imperator pro redimendis Romanorum oaptivis lohanni praefecto Illyrici misit: deficiente pretio vel inclusi suis cum domunculis captivi Roniani incensi sunt vel pro muris clausarum urbium trucidati.*” sipas botimit të Mommsen-it, *Chronica minora*, II, 99-100.

⁶⁰ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 663.

⁶¹ Jireček, *Geschichte der Serben I*, 54.

Anastasius, i cili u dëmtua rëndë, ashtu si edhe qyteti i Korintit,⁶² duke e përkeqësuar edhe më tej gjendjen e rëndë të provincave ballkanike në këtë periudhë trazirash. Si një rast të mëtejshëm për sulmet e skytëve ndaj trojeve ilire, mund të përmendim edhe sulmin që ata i bënë qytetit të Nishit në Dardani. Sipas Priskut, skytët e rrethuan Naisin, qytet ilir pranë Danubit, dhe meqenëse qyteti ishte i madh dhe i fortifikuar mirë, barbarët përdorën çdo mjet për ta pushtuar. Ndërsa mbrojtësit nuk guxonin të dilnin jashtë mureve, rrethuesit ndërtnan një urë në jug të lumit për të lehtësuar kalimin e ushtrisë dhe afruan pranë mureve makinat luftarake, sidomos kullat prej druri mbi rrota. Nga këto kulla, ushtarët lëshonin shigjeta mbi mbrojtësit në mure, ndërsa të tjerë i shtynin kullat në pozicione sa më të favorshme për të goditur me saktësi.⁶³

Në lidhje me dyndjet e mëvonshme të bullgarëve, do të mjaftohemi të përmendim pushtimet dhe ekspansionin e tyre në shek. IX, kur pushtuan territore të Kosovës, pasi më parë kishin pushtuar territore të Maqedonisë dhe kishin avancuar deri në Serbinë Lindore.⁶⁴ Sa u përket pushtimeve të tyre në Arbërinë Qendrore,⁶⁵ duke arritur madje deri në Durrës, nuk do të zgjerohemi më tej, pasi ato i përkasin shek. XI dhe dalin jashtë kornizës kohore të punimit tonë.

Dyndjet e hunëve

Pas tërheqjes së gotëve dhe dobësimit të fuqisë së tyre shkatërruese, në skenën e Ballkanit dhe të Perandorisë Romake të Lindjes u shfaq një armik i ri: hunët. Ata ishin një popull kalorësish nomadë me prejardhje nga stepat aziatike dhe zakonisht konsiderohen si një nga nxitësit kryesorë të epokës së dyndjeve të mëdha të popujve.⁶⁶ Rreth vitit 375, hunët u shfaqën papritur në hapësirat e Europës Lindore dhe shkatërruan mbretërinë e fuqishme ostrogote të Ermanarikut në territoret e Ukrainës

⁶² Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 664.

⁶³ Priscus, *Historia Gothica*, Fragmenta, vol. IV, I b, 25. sipas: *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë*, përgatitur nga Selim Islami, Frano Prendi, Hasan Ceka, Skënder Anamali (Tiranë: Toena, 2002), 392. Shih edhe: Emine Hajdari & Arben Hajdari, *Dardania dhe dardanët*. Një histori rrëfyer nga autorët antikë (Prishtinë: Instituti i Historisë “Ali Hadri,” 2025), 281-282.

⁶⁴ Noel Malcolm, *Kosovo - A short History* (London: Macmillan, 1998), 27.

⁶⁵ *Po aty*.

⁶⁶ Knaut, Quast, *Die Völkerwanderung*, 26.

së sotme. Megjithëse origjina e tyre lindore është tashmë e njohur, proceset që çuan në formimin dhe shfaqjen e këtyre bashkësive të fuqishme nomade në Europë mbeten ende të paqarta.⁶⁷

Pak para vitit 370, disa grupe hunësh kishin arritur të formonin koalicionë më të mëdha dhe të depërtonin deri në Vllahinë e Madhe, ndonëse fillimisht vepronin të ndara dhe me synime të ndryshme. Vetëm bashkimi i tyre nën udhëheqjen e Uldinit, e më pas të Atilës, e shndërroi këtë fuqi në një kërcënim real për Perandorinë Romake, veçanërisht pasi shumë fise gjermanike u përfshinë gradualisht në strukturën politike të asaj që burimet e quajnë “Perandoria Hune”.⁶⁸

Gjatë tri dekadave të para të shek. V, hunët u mbajtën disi nën kontroll nga Perandoria Bizantine, herë përmes pagesës së një tributi të rëndë financiar nga oborri i Kostandinopojës dhe herë të tjera përmes përdorimit të trupave barbare në shërbim të perandorisë, të vendosura në rajonet përtej Danubit. Megjithatë, situata ndryshoi rrënjësisht me ardhjen e Atilës në krye të hunëve në vitin 434. Marrëdhëniet me Perandorinë e Lindjes morën një karakter të hapur armiqësor. Atila kërkoi me këmbëngulje nga Perandori Theodosius II rritjen e tributit që perandoria i paguante popullit të tij,⁶⁹ dhe sa më shumë që qeveria perandorake, e dobët, tregonte gatishmëri për t’iu nënshtruar kërkesave të tij, aq më të mëdha dhe më kërcënuese bëheshin pretendimet e tij në ambasadat e dërguara çdo vit në Kostandinopojë.

Kur të ardhurat e mbledhura nga provincat, të rraskapitura nga grabitjet dhe nga taksat e rënda, nuk mjaftonin më për të kënaqur kërkesat e hunëve, ata filluan një sërë fushatash shkatërrimtare në territorin e perandorisë. Kështu, hunët depërtuan në provincat lindore, shkatërruan fortesat e dobëta përgjatë bregut jugor të Danubit dhe, gjatë inkursioneve të përsëritura në Moesi, Traki dhe Maqedoni, rrënuan një numër të madh qytetesh që sapo kishin filluar të rimëkëmbeshin. Tërheqja e tyre u arrit vetëm kur Theodosius II, pak para vdekjes së tij, u

⁶⁷ Dëshmitë arkeologjike për hunët europianë përbëhen kryesisht nga materiale krahasuese të stepave euroaziatike, por mungesa e datimit të saktë dhe përmasat e vogla të nekropoleve e vështirësojnë nxjerrjen e përfundimeve mbi përbërjen e tyre.

Po aty.

⁶⁸ *Po aty.*

⁶⁹ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 649.

detyrua të blinte paqen duke paguar gjashtë mijë libra ari (λίτρων) dhe duke premtuar një tribut vjetor prej dy mijë librash.⁷⁰

Nga këto fushata plaçkitëse nuk shpëtuan as qytetet ilire. Si shembull përmendet Drishti (Drivastum),⁷¹ i cili duket se u shkatërrua nga hunët gjatë kësaj periudhe. Në të njëjtën kohë vandalët shkaktuan dëme të mëdha në rajonet e Mesdheut, duke filluar nga Italia e Jugut dhe duke vazhduar drejt Ilirisë, Greqisë, Peloponezit dhe ishujve përreth, ku u shkatërruan shumë qytete bregdetare. Të dhëna të tilla Zinkeiseni i sjell duke u mbështetur në dëshmitë e historianit bizantin Prokopi i Cezaresë (500-560).⁷² Fushatat e shkatërrimeve të Atilës dhe të vëllait të tij Bledës në Iliri dhe Traki, si dhe shpopullimi i qyteteve⁷³ si pasojë e këtyre dyndjeve, përmenden edhe nga kronisti romak me origjinë ilire Marcellinus, i cili vë theksin te shkatërrimi i Nishit, Singidunumit etj.⁷⁴

Sulmet e këtyre barbarëve u shtrinë nga brigjet e Adriatikut deri në Peloponez. Sipas disa burimeve, një nga përballjet më të rëndësishme ndodhi pranë qytetit bregdetar Tenaron (Kaenopolis), në rajonin e sotëm të Manit, ku hunët pësuan një disfatë nga popullsia lokale.⁷⁵ Sipas traditës, këta mbrojtës u identifikuan me spartanët, të cilët më pas u vendosën në zonat malore të Peloponezit; gjurmë të pasardhësve të tyre mendohet se mund të ruhen edhe sot⁷⁶ në këtë rajon. Këto ngjarje mund të kenë ndodhur rreth vitit 465.⁷⁷

Një tjetër valë e fuqishme inkursionesh barbare goditi Ilirinë dhe provincat e tjera të perandorisë në vitin 540, gjatë sundimit të Perandorit Justinian. Edhe këtë episod Prokopi i Cezaresë e përshkruan si një sulm

⁷⁰ *Po aty*.

⁷¹ Theodor Ippen, “Denkmäler verschiedener Altersstufen in Albanien,” në *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina*. Herausgegeben von Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseum in Sarajevo. Redigiert von Dr. Moriz Hoernes. *Zehnter Band*. (Wien: Adolf Holzhausen, 1907), 9.

⁷² Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 656.

⁷³ Marcellini V. C., *Chronicon*: (442) X. 2. Eudoxii et Dioscori: “*Bleda et Attila fratres multarumque gentium reges Illyricum Thraciamque depopulati sunt*,” sipas botimit të Mommsen-it, *Chronica minora*, II, 80.

⁷⁴ Marcellini V. C. *Chronicon*: *Cyri solius*, (441) VIII. 3: “*Hunorum reges numerosis suorum cum milibus Illyricum irruerunt; Naisum, Singidunum aliasque ciuitates oppidaque Illyrici plurima exciderunt*” Sipas botimit të Mommsen-it, *Chronica minora*, II, 80.

⁷⁵ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 656.

⁷⁶ *Po aty*, 657.

⁷⁷ *Po aty*, 658.

të hunëve, të cilët shkatërruan territore të gjera nga Gjiri i Jonit deri në afërsi të mureve të Kostandinopojës.⁷⁸

Për t'u përballur me këto kërcënime të vazhdueshme, Justiniani I ndërmori një program të gjerë fortifikimesh në Ballkan. Ai organizoi disa linja mbrojtëse të përbëra nga kështjella dhe fortesa të shumta. Linja e parë veriore shtrihej përgjatë dy brigjeve të Danubit, duke përfshirë qytete si Singidunum (Beogradi i sotëm), Viminacium dhe Ratiaria. Linja e dytë kryesore kalonte nëpër Dardani dhe Misi (Moesia), përgjatë vargmalit të Hemusit, duke lidhur një sërë qytetesh të fortifikuara si Ulpiana, Tauresium (Justiniana Prima), Germana dhe Sardica. Më në jug, nga Epiri i Ri, shtrihej edhe një brez i tretë fortesash që kalonte përmes Maqedonisë dhe Trakisë deri në qytetin e Kersonit.⁷⁹

Sipas burimeve, numri i përgjithshëm i fortifikimeve të rindërtuara ose të ndërtuara rishtazi në këto rajone arrinte në 382, duke përfshirë Dardaninë, Maqedoninë, territorin e brendshëm të Ilirisë, si dhe të dy Epiret dhe Thesalinë.⁸⁰ Ndër fortesat e ndërtuara në territoret ilire të sotme të Shqipërisë përmenden kështjella Stefanoakon (kështjella e Koxhaxhikut⁸¹), që mendohet të ketë qenë në krahinën e Peshkopisë, Tyrkanos, të cilin Milan Šufflay e vendos në afërsi të Tiranës, si dhe Argyas, një fortesë e ngritur mbi lumin Janicë.⁸² Këto fortifikime ishin pjesë e sistemit mbrojtës të ndërtuar nga Justiniani për të përballuar kërcënimin e vazhdueshëm të popujve “barbarë” në Ballkan.

Gjurmë nga dyndjet e avarëve

Avarët u përkisnin popujve nomadë të stepave euroaziatike. Sa i përket origjinës së tyre, studiuesit mendojnë se ata nuk përbënin një popullsi me prejardhje të njëtrajtshme etnike, por një bashkësi të formuar nga grupe të ndryshme që vinin nga hapësira të Azisë Qendrore dhe të

⁷⁸ Procopius, *De Bello Persico II*, 4, cituar sipas: *po aty*, 667.

⁷⁹ Procopius, *De Aedificiis*. IV, 10, cituar sipas: *po aty*, 668.

⁸⁰ Prokopi i Cezaresë i përmend me emër të gjitha këto kështjella, duke i renditur në lista. Shih: Procopius, *De Aedificiis*. IV, 4, 11, cituar sipas: *po aty*, 670.

⁸¹ Adem Bunguri, “Kalaja e Koxhaxhikut (Dibër),” në *Studime historike*, 1-2 (2009): 37, ref. 45.

⁸² Shufflay, *Serbët dhe shqiptarët*, 8, 75.

Azisë së Brendshme. Kjo duket të ketë qenë veçanërisht e vërtetë për avarët që u shfaqën në Europë gjatë shek. VI.⁸³

Prania e tyre në hapësirat ballkanike dëshmohet edhe nga disa gjetje arkeologjike, ndër të cilat veçohen thesaret e zbuluara në Ersekë⁸⁴ dhe në Vrap,⁸⁵ pranë Tiranës. Thesari i Vrapit, i gjetur në vitin 1901 nga një fshatar që punonte tokën e tij,⁸⁶ përbëhej nga 41 objekte të ndryshme, disa prej ari me peshë rreth 5,554 kg, ndërsa të tjerat prej argjendi me peshë 1,438 kg.⁸⁷ Midis objekteve të zbuluara dallohen edhe disa togëza dhe elemente dekorative të veshura me ar, të punuara sipas motiveve karakteristike të kulturës së vonë avarë, të përdorura zakonisht në zbukurimin e objekteve prej bronzi.

Pjesa më e madhe e këtyre objekteve duket se është me origjinë bizantine, gjë që sugjeron se ato mund të jenë marrë si plaçkë gjatë inkursioneve në qytete të ndryshme të perandorisë. Sipas një hipoteze të përhapur në literaturë, thesari mund të ketë qenë në zotërim të Kuberit (ose Kuverit), të birit të Kubratit, i cili kishte qenë khagan i avarëve. Mendohet se këto objekte mund të jenë sjellë në territorin e sotëm shqiptar në rrethana të lidhura me një rebelim ose me lëvizjet e grupeve të tij drejt Ballkanit. Megjithatë, mënyra se si ky thesar përfundoi i fshehur në zonat malore të Shqipërisë mbetet ende një enigmë.⁸⁸ Sipas hipotezës së historianit Joachim Werner, Kuberi dhe ndjekësit e tij mund

---

⁸³ Walter Pohl, *Die Avaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.* (München: C. H. Beck 1988), 37.

⁸⁴ *Po aty*, 281.

⁸⁵ Matthias Hardt, *Gold und Herrschaft: Die Schätze europäischer Könige und Fürsten im ersten Jahrtausend* (Berlin: Akademie Verlag, 2004), 183.

⁸⁶ Fshatari, emrin e të cilit studimet nuk e japin, gjatë punimit të arës hasi në një kazan dhe nuk u mor shumë me përmbajtjen e tij, por ua shiti kazanin për disa *mesxhide* tre shqiptarëve të tjerë, të cilët, me sa duket, filluan të ziheshin për shkak të tij. Kjo grindje u mor vesh në Tiranë nga autoritetet osmane të kohës. Mytesarifi Mehmet Hysni Beu u gjeti atyre një kupë ari (pokal), të cilën ua konfiskoi dhe e dërgoi për ekzaminim në Stamboll. Një pjesë tjetër përfundoi e shitur në Paris, ndërsa 39 pjesë të këtij thesari (me përjashtim të dy pjesëve, asaj të dërguar në Stamboll dhe një tjetre në Paris) u blenë më vonë nga J. Pierpont Morgan († 1913) dhe, pas vdekjes së tij, u ruajtën në Nju Jork nga i biri. Shih më tepër: Josef Strzygowski, *Altai-Iran und Völkerwanderung. Ziergeschichtliche Untersuchungen über den Eintritt der Wanderer - und Nordvölker in die Treibhäuser Geistigen Lebens. Anknüpfend an einen Schatzfund in Albanien* (Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung 1917), 1.

⁸⁷ Hardt, *Gold und Herrschaft*, 184.

⁸⁸ *Po aty*.

ta kenë marrë këtë thesar gjatë një grabitjeje dhe më pas të jenë tërhequr drejt Maqedonisë e më tej në territorin shqiptar.⁸⁹

Inkursionet e avarëve dhe të aleatëve të tyre nuk lanë pa prekur edhe disa qendra të rëndësishme urbane të rajonit. Si shembull përmendet shkatërrimi i qytetit të Balcit (Balesium),⁹⁰ 15 km në afërsi të Shkodrës. Po ashtu, vërshimet shkatërrimtare duket se goditën edhe qytetin e Sardës, pranë brigjeve të Drinit. Gjatë gjurmëve arkeologjike, në një kullë me planimetri në formë U-je brenda qytetit janë zbuluar skelete njerëzish,⁹¹ të cilat interpretohen si dëshmi e një masakre të lidhur me sulmet e sllavëve dhe avarëve në shek. VI. Në këtë periudhë, inkursionet e tyre çuan edhe në pushtimin e Lezhës dhe në shkatërrimin e kështjellës së Sardës,⁹² duke shënuar një tjetër episod të rëndë në historinë e këtyre qendrave mesjetare. Kaq mund të themi, hëpërhë, në lidhje me dyndjet e avarëve.

Dyndjet e sllavëve dhe ngulmimi i tyre në Ballkan

Në kohën kur filluan të shfaqeshin në kufijtë e Perandorisë Bizantine, sllavët ishin pothuajse të panjohur për botën romake. Vetëm pas përplasjes së ushtrive perandorake me grupe të ndryshme të kësaj popullsie, u bë e qartë se ata banonin në hapësirat e gjera përtej Danubit (Istrit). Historiani bizantin Prokopi i Cezaresë ofron një përshkrim të hollësishëm të mënyrës së jetesës së tyre: sipas tij, ata nuk jetonin në qytete apo në fshatra të qëndrueshme, por në kasolle të ulëta dhe të shpërndara, duke i ndryshuar shpesh vendbanimet sipas nevojës. Sllavët nuk i nënshtroheshin pushtetit të një sundimtari të vetëm, por i rregullonin çështjet e tyre në mënyrë kolektive, duke marrë së bashku vendime për fatin e mirë dhe të keq të bashkësisë.⁹³

Prokopi vëren gjithashtu se ata nderonin disa hyjni përmes flijimeve, por nuk besonin se fati kishte pushtet mbi jetën e tyre. Në luftë

⁸⁹ Pohl, *Die Avaren*, 281.

⁹⁰ Ippen, "Denkmäler," 6.

⁹¹ Hëna Spahiu, Damjan Komata, "Shurdhahu - Sarda qytet i fortifikuar mesjetar shqiptar (Rezultatet e gjurmëve të viteve 1967-1970)," në *Iliria* 3 (1974): 269-270.

⁹² Gjerark Karaickaj, "Qyteti shqiptar i Sardës. Origjina dhe zhvillimi i qytetit mesjetar në Shqipërinë e Veriut," në *Monumente*, nr. 15-16 (1978): 75-76.

⁹³ Procop, *De Bello Gothico III*, 14, cituar sipas: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 665-666.

zakonisht merrnin pjesë në këmbë, pa parzmore, të armatosur vetëm me shtiza të shkurtra dhe mburoja të vogla. Ai përmend edhe dy grupet kryesore të kësaj popullsie, sllavët dhe antët, të cilët i konsideron të ngjashëm për nga pamja fizike, mënyra e jetesës dhe gjuha.⁹⁴ Megjithatë, edhe pse Prokopi i përfshin në të njëjtin kompleks etnik, nuk është plotësisht e sigurt nëse antët kishin një origjinë tërësisht sllave.⁹⁵ Territori i formimit të tyre si bashkësi etnike vendoset zakonisht në Ukrainën Veriperëndimore, ndërsa procesi i konsolidimit të tyre si popull i veçantë daton në gjysmëmijëvjeçarin e parë pas Krishtit.⁹⁶

Dyndjet e sllavëve në territoret e Perandorisë Bizantine filluan të intensifikoheshin rreth vitit 533, pas vrasjes së komandantit bizantin Chibuldios, i cili për vite me radhë kishte arritur t’i mbante nën kontroll sulmet e tyre përgjatë kufirit danubian. Pas rënies së tij në një betejë përtej Danubit, kufiri verior i perandorisë mbeti i pambrojtur dhe territori u hap për depërtimin e tyre drejt jugut.⁹⁷ Në këtë periudhë filloi edhe zgjerimi gradual i sllavëve drejt Ballkanit.⁹⁸ Ata depërtuan në territoret ilire dhe në vitin 590 pushtuan Lezhën, të cilën e mbajtën për disa vjet nën kontroll. Si pasojë, ipeshkvi i Lezhës u detyrua të largohej dhe të kërkonte strehim në Itali, ku, sipas burimeve, nuk u prit me ndonjë dashamirësi të madhe.⁹⁹ Pak vjet më vonë, në vitet 593 ose 595, sllavët plaçkitën Shkupin¹⁰⁰ dhe rajonet përreth. Një grup prej rreth 600 luftëtarësh sllavë, gjatë kthimit nga këto ekspedita grabitëse, u kap dhe u shkatërrua nga ushtria perandorake e komanduar nga gjenerali Pjetër, vëllai i Perandorit Mauricius.

⁹⁴ *Po aty*, 666.

⁹⁵ Bartłomiej Szymon Szmoniewski, “The Antes. Eastern “Brothers” of the Slavenes?” në Florin Curta (ed.), *Neglected Barbarians* (Turnhout: Brepols, 2010), 82.

⁹⁶ Mathias Knut, “Die frühen Slawen,” në M. Knut & Q. Dieter, *Die Völkerwanderung*, 80.

⁹⁷ Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands 1*, 667.

⁹⁸ Knut, “Die frühen Slawen,” 80.

⁹⁹ W. Pohl, *Die Awaren*, 123. Sipas një letre nr. 26 të qershorit 592 (Greg. Reg. I, 2, 37, f. 132), tensione të ngjashme u shfaqën pak më vonë edhe në Istrië. Ndërsa për sulmet e barbarëve bëhet fjalë edhe në letrat 1, 2, 3 (f. 120), drejtuar prefektit ilirik Jobinus në mars të vitit 592, si edhe në letrën 2, 10 (f. 249), dërguar peshkopit të Salonës në korrik të vitit 600. Shih *po aty*, ref. 26, f. 377.

¹⁰⁰ Cordignano, *In Albania*, 73.

Në fazën e parë, sllavët nuk depërtuan në Ballkan si një popullsi e bashkuar dhe kompakte, por në grupe të vogla luftëtarësh, të cilat shpesh shoqëroheshin edhe nga elementë të tjerë etnikë, si gjermanikë ose avarë, që më pas u asimiluan brenda komuniteteve sllave.¹⁰¹ Fillimisht, ata dërgonin pararoja ushtarake, të cilat sulmonin në mënyrë të papritur, digjinin dhe plaçkitnin vendbanimet, duke detyruar popullsinë vendase të tërhiqej në zonat malore për të shpëtuar. Pas këtyre sulmeve vinin grupe më të mëdha kolonësh, të cilët vendoseshin në territoret e braktisura dhe krijonin ngulmime të reja. Përmes kësaj taktike të shkatërrimit (taktika e tokës së djegur) dhe kolonizimit, sllavët arritën të ndryshonin thellësisht strukturën etnike të shumë rajoneve të Ballkanit. Kjo periudhë konsiderohet ndër më të errëtat jo vetëm për historinë shqiptare, por edhe për gjithë Europën Juglindore. Edhe kronistët bizantinë japin të dhëna shumë të kufizuara për zhvillimet e shek. VII-X. Sipas Prokopit, inkursionet e sllavëve dhe të popujve të tjerë barbarë në Iliri dhe në provincat fqinje përsëriteshin pothuajse çdo vit, veçanërisht gjatë sundimit të Perandorit Justinian.¹⁰²

Burimet përmendin disa inkursione të rëndësishme në territoret ilire. Një nga më të rëndësishmet ndodhi në vitin 548, kur një ekspeditë sllave përshkoi të gjithë Ilirinë, duke shkaktuar shkatërrime të mëdha. Ata kaluan nga Nishi dhe, duke kaluar nga Skodra, arritën deri pranë mureve të Epidamnosit.¹⁰³ Autoritetet perandorake arritën të grumbullonin rreth 15 000 ushtarë, por këta nuk guxuan të përballeshin drejtpërdrejt me sulmuesit dhe i ndoqën vetëm nga larg.¹⁰⁴ Gjatë këtyre ngjarjeve u shkatërrua edhe qyteti i lulëzuar i Bylisit, së bashku me katedralen e tij.¹⁰⁵

Një tjetër inkursion ndodhi në vitin 550, kur rreth 3 000 luftëtarë sllavë kaluan Danubin dhe u ndanë në dy grupe. Ata arritën të mposhtnin disa njësi perandorake dhe plaçkitën territoret e Ilirisë dhe Trakisë, duke shkatërruar çdo fortesë të vogël që u dilte përpara. Fillimisht, ata vrisnin

¹⁰¹ Biermann, "Von Kiew an der Elbe," 82-83.

¹⁰² Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 665.

¹⁰³ *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*. Eine historisch-Geographische Studie. Von Dr. Constantin Jos. Jireček (Prag: F. Tempsky 1877), 64 (më tej: Jireček, *Die Heerstrasse*)

¹⁰⁴ Procop, *De Bello Gothico III*, 13, p. 495, sipas: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 674.

¹⁰⁵ Aleksandër Meksi, "Të dhëna për historinë e hershme mesjetare të Shqipërisë (fundi i shek. VI – fillimi i shek. XI)," *Iliria*, 1 (1989): 112.

vetëm burrat e rritur dhe merrnin robër gra e fëmijë, por më pas, për shkak të pamundësisë për t’i ruajtur robërit, i masakruan pa dallim moshe apo gjinie.¹⁰⁶ Prokopi përshkruan se Iliria dhe Trakia ishin të mbushura me kufoma të pavarrosura, viktima të këtyre sulmeve.

Në vitin 552, sllavët, të ndihmuar nga gepidët,¹⁰⁷ ndërmorën një tjetër ekspeditë të madhe drejt jugut. Ata kaluan përmes territoreve të gepidëve dhe, me mbështetjen e tyre, plaçkitën Dardaninë, Epirin dhe rajonet e tjera të Ilirisë, duke depërtuar deri në Hellas.¹⁰⁸ Në këtë kohë, ata bashkëpunuan edhe me Mbretin ostrogot Totila, i cili kishte sulmuar me flotën e tij brigjet perëndimore të Akajas. Për kalimin e Danubit, sllavët u paguanin gepidëve nga një *stater* për person, një pagesë që Zinkeiseni mendon se mund të ketë qenë financuar nga ostrogotët.¹⁰⁹

Shkatërrime dhe pushtime të tjera që i hapën rrugën e mëtejshme sllavizimit të Ballkanit Jugor, dhe së bashku me të edhe të trojeve të shqiptarëve, janë edhe pushtimi dhe shkatërrimi i kështjellës Sirmium në vitin 582, të cilën ata e morën me ndihmën e avarëve, si dhe, dhjetëvjeçarë më vonë, më saktë në vitin 615, edhe pushtimi i Nishit, gjë që i hapi rrugën një ngulmimi sllavësh në territoret e Dardanisë (Kosovës së sotme) dhe të Prevalit (Shqipëria Veriore dhe Mali i Zi), me kryeqendër Shkodrën, të cilët u vendosën kryesisht nëpër disa zona rurale, por jo në qytete.¹¹⁰ Sipas Noel Malcolm-it, gjatë kësaj periudhe (vitet 610-620) – që përkon me sundimin e Perandorit bizantin Heraklios (610-641) – perandori bizantin i asaj kohe i ftoi kroatët që të vinin nga Europa Qendrore dhe të merreshin me kërcënimin avar. Ai u vuri këtyre sllavëve territore në dispozicion në vitin 626.¹¹¹ Ata erdhën duke marrë

¹⁰⁶ Procop, *De Bello Gothico III*, 38-40, cituar sipas: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 675.

¹⁰⁷ Gepidët ishin një popull që shfaqet për herë të parë në gjysmën e dytë të shek. IV pas Krishtit dhe ishin të vendosur në krahinat e Danubit, ndërmjet zonës verilindore hungareze dhe asaj veriperëndimore rumune. Studiues të ndryshëm janë përpjekur të krijojnë një lidhje ndërmjet gotëve dhe gepidëve, por sipas Michael Schmauder-it, gepidët nuk mund të identifikohen si gotë, pasi përfaqësonin një popull tjetër gjermanik. Michael Schmauder, “Im Brennpunkt des Geschehens: Germanische Völker an der Donau,” në Knut & Dieter, *Die Völkerwanderung*, 40-41.

¹⁰⁸ Procop, *De Bello Gothico IV*, 25, sipas: Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands I*, 676.

¹⁰⁹ *Po aty*.

¹¹⁰ Malcolm, *Kosovo*, 24.

¹¹¹ Jusuf Buxhovi, *Kosova*, vol. 1: Darania in Ancient and Medieval Times (Houston: Jalifat Publishing 2013), 333.

me vete edhe komshinjtë e tyre, serbët. Të dyja këto popullsi u vendosën në territoret e zbrazura nga avarët: kroatët në Kroacinë Moderne, Bosnjën Perëndimore dhe në krahinën e Malit të Zi (të sotëm).¹¹² Gjatë kësaj kohe duhet të jetë shkatërruar për herë të tretë edhe qyteti i Docleas nga sllavët, të cilët e pushtuan këtë territor rreth vitit 639,¹¹³ pasi më parë ishte shkatërruar një herë nga Alariku dhe vizigotët, e më pas nga një tërmet i vitit 518.¹¹⁴ Përsa i përket rastit të asaj pjese të Dardanisë që është Kosova e sotme, ekspansioni serb filloi në shek. XII, pasi ky territor kishte kaluar më përpara, në shek. IX, edhe një pushtim nga bullgarët.¹¹⁵

Në brendësi të Dalmacisë, situata ishte më e vështirë. Në vitin 599, trupat romake u detyruan të kufizoheshin në ndjekjen e ushtrisë së Kaganit dhe në sulme ndaj karvanit të tij, ndërsa avarët arritën të shkatërronin rreth dyzet kështjella — një shkallë shkatërrimi që sllavët nuk e kishin arritur më parë. Po atë vit, një ushtri romake u përball me një grup prej rreth 600 sllavësh, të cilët, pas pushtimit të tri qyteteve të vogla, po transportonin plaçkën dhe robërit. Nga dëshmitë e të burgosurve u bë e qartë se, pas pushtimit të Shkupit, *Getët* sllavë kishin vazhduar depërtimin drejt jugut.¹¹⁶

Burim i rëndësishëm për këtë periudhë është edhe *Miracula Sancti Demetrii*, një vepër e shek. VII që përshkruan depërtimin e sllavëve në provincat e Illyricum-it dhe Epirit. Sipas saj, në vitin 617 një numër i madh sllavësh pushtoi pjesë të mëdha të këtyre territoreve dhe u vendos aty së bashku me familjet dhe pasuritë e tyre, duke çuar në braktisjen e shumë qyteteve dhe në shkatërrimin e ekonomisë lokale.¹¹⁷ Sipas Jireček-ut, sllavët u shfaqën para mureve të këtyre qyteteve jo vetëm me makineritë e tyre të rrethimit, por edhe me familjet e tyre, të cilat prisnin të vendoseshin në qytete sapo ato të pushtoheshin.¹¹⁸ Pushtimi i këtyre qyteteve nuk ishte aspak i vështirë, pasi një pjesë e madhe e banorëve ishte larguar në kohën e duhur dhe ishte strehuar në qytetet bregdetare.

¹¹² Malcolm, *Kosovo*, 24.

¹¹³ *On the Roman town of Doclea*, 19.

¹¹⁴ *Po aty*, 11.

¹¹⁵ Malcolm, *Kosovo*, 26, 27.

¹¹⁶ Pohl, *Die Awaren*, 125.

¹¹⁷ Stefanaq Pollo & Arben Puto, *The history of Albania from its origins to the present day*. With the collaborations of Kristo Frashëri and Skënder Anamali. English translation by Carol Wiseman and Ginnie Hole (London/Boston/Henley: Routledge & Kegan Paul [o. J]), 27.

¹¹⁸ Jireček, *Die Heerstrasse*, 68.

Për shembull, në vitin 678 në Selanik ndodheshin refugjatë nga Nishi, Serdika, qytetet danubiane të Dakisë, si dhe nga Dardania e Panonia (Sirmium).¹¹⁹

Në disa raste, sllavët morën pjesë edhe në fushatat e avarëve, si në rrethimin e Kostandinopojës në vitin 626, i cili përfundoi me disfatë për sulmuesit.¹²⁰ Pas fushatave të tyre plaçkitëse dhe veprimeve luftarake, shpesh pasonte procesi i kolonizimit, ndërsa shtrirja e tyre në Ballkan ishte jashtëzakonisht e gjerë: nga veriperëndimi i Ballkanit, në kufi me Austrinë, duke vazhduar deri në Alpet juglindore dhe Rumani, ndërsa në jug shtrihej deri në Peloponez.¹²¹ Sulmet e sllavëve u bënë më intensive pikërisht pas disfatës së lartpërmendur të avarëve kundër Bizantit (626).

Megjithatë, edhe pse sundimi roman pas viteve ’30 të shek. VII u përmbys, duke mundur të rezistonte vetëm në disa kështjella bregdetare të arritshme, marrëdhëniet me Bizantin nuk u shkatërruan. Në shek. VIII-IX, duke u bazuar në listat e pjesëmarrësve në sinodet kishtarë, në vulat e zyrtarëve, si edhe në të dhëna arkeologjike, shohim një ripërtëritje të ndikimit dhe të pushtetit të Bizantit.

Si shembull kryesor mund të përmendim qytetin e Durrësit, i cili i ruajti të pandërprera lidhjet detare me Kostandinopojën dhe madje kishte edhe një flotë detare në Qefaloni, e cila mbështeste dhe mbronte këtë lidhje detare. Shkaqet e këtyre invazioneve të stërmëdha duhet t’i kërkojmë, ndër të tjera, edhe te qeverisja e dobët e Bazileus Fokas-it gjatë viteve 602-610, sepse gjatë kësaj periudhe pati distabilitet dhe trazira të mëdha në provincat bizantine, duke u hapur kështu portat këtyre invazorëve.

Kjo gjendje vazhdoi edhe gjatë periudhës së sundimit të Perandorit Heraklios (610-49), i cili ishte i përfshirë në një luftë të vështirë 20-vjeçare kundër persëve dhe, si rrjedhojë, nuk mund t’u kushtonte vëmendje të plotë provincave ballkanike. Dyndjet sllave u shoqëruan edhe me një fenomen të ri, atë të kolonizimit të vendit, dhe si pasojë, mjaft treva si Dakia, Maqedonia Trakia apo Peloponezi pësuan ndryshime të mëdha në strukturën e tyre etnike. Sllavët depërtuan në masë të madhe edhe në Ilirinë Veriore, duke shkaktuar tkurrje të ndjeshme të popullsisë vendase.

¹¹⁹ *Po aty.*

¹²⁰ Felix Biermann, “Von Kiew an der Elbe,” në Knut & Dieter, *Die Völkerwanderung*, 82.

¹²¹ *Po aty.*

Pas këtij invazioni sllav dhe depërtimit të tij në trevat e Prevalit, Dardanisë, Epirit të Ri dhe Epirit të Vjetër, shqiptarët kaluan për pothuaj një gjysmë mijëvjeçari një jetë “pa histori”, gjatë së cilës disponohen shumë pak të dhëna mbi zhvillimet dhe fatet e popullsisë me etni shqiptare. Këto popullsi u detyruan të braktisnin krahinat fushore dhe bregdetare dhe, për t’u vetëmbrojtur e mbijetuar, u përqendruan në zonat e thella malore, duke bërë një jetë pothuajse nomade si barinj endacakë. Një mënyrë jetese të ngjashme bënë edhe fiset rumune dhe vllahe, të cilat u prekën njësoj nga këto dyndje.¹²²

Përsa u përket ngulmimeve të tyre, vendosja e popullsive sllave nuk duket se ka ndjekur shpërndarjen ekzistuese të hapësirave të banuara që ata gjetën në territoret e perandorisë. Po ashtu, nuk ka gjasa që ata të kenë pushtuar fillimisht zonat kufitare dhe vetëm më pas rajonet e brendshme. Nga të dhënat e burimeve të shkruara dhe nga gjetjet arkeologjike ende relativisht të kufizuara, del se në fazën e parë ata u përqendruan kryesisht në krahinat malore të brendshme të Ilirikut, veçanërisht në Bosnjë, Maqedoni, Shqipëri dhe në zonat e Greqisë përtej brezit bregdetar.¹²³ Faktor përcaktues për këtë duket se ka qenë prania e pabarabartë ushtarake e bizantinëve. Deri në vitin 602, Perandoria Bizantine ishte në gjendje të organizonte operacione ushtarake të përsëritura në Traki dhe përgjatë kufirit danubian. Qendrat bregdetare përfitonin nga mundësia e përforsimeve detare; qytete si Selaniku dhe Salona dispononin garnizone që mund të ndërmerrnin edhe veprime sulmuese, megjithëse kjo i ekspozonte vetë këto qendra ndaj rrezikut.¹²⁴

Vetëm pas vitit 602 këto grupe arritën të vendoseshin në mënyrë të qëndrueshme në territoret e Ballkanit, duke u shfaqur jo vetëm si kolonë, por edhe si pushtues. Rreth vitit 615, gjatë rrethimit të Selanikut, sllavët sollën me vete familjet dhe pasurinë shtëpiake, gjë që tregon se synonin një vendosje të përhershme në qytet.¹²⁵

Shek. VII shënoi periudhën e vendosjes së tyre përfundimtare në Ballkan. Antët, ose sllavët e Detit të Zi, gjatë sundimit të Perandorit bizantin Heraklios (625-641), u vendosën në Ilirik, më tepër të toleruar

¹²² Georg Stadtmüller, “Die albanisch-rumänische Wanderungsbewegung (11. – 13. Jahrhundert),” në Georg Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropas mit 23 Karten und einem Anfang* (München: R. Oldenburg, 1950), 202.

¹²³ Pohl, *Die Awaren*, 124.

¹²⁴ *Po aty*, 125.

¹²⁵ *Po aty*.

sesa të ftuar nga perandori.¹²⁶ Në Shqipërinë e Veriut, serbët përmenden për herë të parë nga historianët në vitin 822¹²⁷ (Jir., *Ist. Srba*, II, 86) dhe qëndruan aty, me ndërprerje, deri rreth vitit 1360.¹²⁸ Historia e tyre, deri në disfatën në Betejën e Kosovës nga turqit më 1389, ishte në thelb një përpjekje e vazhdueshme për të zotëruar të gjithë Ballkanin; nën dinastinë e Nemanjiçëve ata arritën madje pranë realizimit të synimit për të marrë kurorën e Perandorisë së Lindjes.

Ky instinkt për zgjerim u ripërtëri vazhdimisht. Në vitin 746 ata arritën të depërtonin edhe në Greqi. Pas kësaj vijon një periudhë shumë e errët, derisa në shek. X në skenë shfaqen bullgarët, një popull që u ndikua aq thellë nga sllavët sa që përvetësoi edhe gjuhën e tyre.

Përfundime

Shqyrtimi i dyndjeve të popujve të ashtuquajtur “barbarë” në Iliri gjatë shek. IV-VII tregon qartë se këto lëvizje nuk përbënin thjesht një varg inkursionesh të shkëputura ushtarake, por një proces të gjatë dhe të shumëanshëm transformimi historik. Nëpërmjet tyre u tronditën themelet politike, ushtarake, ekonomike dhe demografike të provincave ballkanike të Perandorisë Romake të Lindjes, duke përgatitur kështu kalimin e ngadaltë, por vendimtar, nga Antikiteti në Mesjetë.

Nga analiza e të dhënave të përdorura në këtë studim del se valët e para të goditjeve – sidomos ato të gotëve – kishin së pari karakter ushtarak dhe grabitës. Ato synonin plaçkën, dobësimin e kufijve dhe imponimin e marrëveshjeve të favorshme me pushtetin perandorak. Megjithëse shkaktuan shkatërrime të rënda, rrënim qytetesh dhe destabilizim të administratës romake në Ballkan, këto dyndje nuk sollën menjëherë një zëvendësim të qëndrueshëm etnik në të gjitha hapësirat e prekura. Në këtë fazë kemi të bëjmë më tepër me një cikël të gjatë rrënimi, pasigurie dhe ripërshtatjeje të strukturave perandorake sesa me një kolonizim të plotë e të menjëhershëm.

Ndryshe paraqitet tabloja me hunët, avarët dhe sidomos me sllavët. Hunët ushtruan një presion të madh ushtarak mbi kufijtë danubianë dhe mbi provincat e Ballkanit, duke përsheptuar lëvizjen e popujve të tjerë

¹²⁶ Cordignano, *In Albania*, 73.

¹²⁷ Jireček, *Geschichte der Serben I*, 120.

¹²⁸ Jireček, *Geschichte der Serben II*, 110.

dhe duke e vënë perandorinë përballë një forme të re luftime – të shpejtë, të lëvizshme dhe të vështirë për t’u përballuar me mjetet tradicionale mbrojtëse. Avarët, nga ana tjetër, ndonëse shfaqen kryesisht përmes gjurmëve arkeologjike dhe disa episodeve shkatërruese, dëshmojnë se Iliria nuk mbeti jashtë rrjeteve të mëdha të dhunës, plaçkitjes dhe lëvizjes së njerëzve që përshkuan Ballkanin në shek. VI.

Megjithatë, faktori më përcaktues për ndryshimin afatgjatë të peizazhit historik të Ballkanit ishte pa dyshim depërtimi dhe ngulmimet sllave. Pikërisht këtu qëndron edhe dallimi themelor midis dyndjeve të mëparshme dhe asaj që ndodhi nga fundi i shek. VI dhe, sidomos, gjatë shek. VII. Sulmet sllave nuk mbetën vetëm bastisje të përkohshme, por u shoqëruan me vendosjen e qëndrueshme të popullsisë të reja, me braktisjen e qendrave të vjetra, me kolonizimin e territoreve të dëmtuara dhe të zbrazura, si dhe me ndryshime të thella në strukturën etnike të shumë krahinave të Ballkanit. Në këtë kuptim, sllavët nuk ishin thjesht plaçkitës të radhës, por bartës të një realiteti të ri demografik dhe historik.

Në hapësirat ilire, pasojat e këtij procesi qenë të rënda dhe afatgjata. Burimet dhe dëshmitë arkeologjike tregojnë për shkatërrimin ose dobësimin e një sërë qendrash urbane e kishtare, si Doclea, Bylisi, Sarda, Baleci, Lezha, Drishti e lokalitete të tjera. Rrjeti qytetar i trashëguar nga Antikiteti u dëmtua rëndë; një pjesë e popullsisë u tërhoq në zonat malore, ndërsa qendrat bregdetare dhe disa pika strategjike ruajtën më gjatë vazhdimësinë e jetës administrative e kishtare, falë lidhjeve detare me Bizantin. Kjo tërheqje e popullsisë autoktone drejt brendësisë dhe drejt relievit mbrojtës së vendit (malësive) duket se përbën një nga mekanizmat kryesorë të mbijetesës së elementit vendas në Ilirinë Jugore.

Në këtë aspekt, një nga përfundimet më të rëndësishme të artikullit tonë është se procesi i sllavizimit nuk ishte i njëtrajtshëm në gjithë Ballkanin. Në shumë rajone të gadishullit, kolonizimi sllav u bë i thellë dhe përcaktues, si për shembull në Dalmaci¹²⁹ dhe në rajone të tjera të ish-Jugosllavisë etj., ku romanizimi kishte avancuar. Sipas Jireček-ut, ishin pikërisht krahinat romane dhe të romanizuara të Ilirikut (Illyrianici) që u prekën më tepër nga kjo përmbysje.¹³⁰ Në viset jugore të Ilirisë – veçanërisht në Dardani, Preval, Epirin e Ri dhe Epirin e Vjetër –

¹²⁹ Malcolm, *Kosovo*, 24.

¹³⁰ Jireček, *Die Heerstrasse*, 68.

popullsia autoktone duket se ruajti në një masë të konsiderueshme vazhdimësinë e saj. Kjo nuk do të thotë mungesë e ndikimit sllav, por tregon se procesi i transformimit etnik ishte më i ndërlikuar, më i pabarabartë dhe i kushtëzuar nga faktorë gjeografikë, ushtarakë, ekonomikë dhe politikë. Fati i banorëve të vjetër të vendeve ballkanike ishte, pra, ishte i ndryshëm. Fshatarët dhe barinjët ilirë, trakë dhe romakë, që përbënin popullsinë vendase, nuk i braktisën vendbanimet e tyre; madje, ka gjasa që, ashtu si në rastin e gotëve, ata iu bashkuan sllavëve me dëshirë, për t’iu shmangur barrës së rëndë të taksave. Nga ana tjetër, këta vendas ushtruan ndikimin e tyre mbi kolonët sllavë, si në gjuhë, ashtu edhe në mënyrën e jetesës.¹³¹

Po aq i rëndësishëm është edhe roli i Perandorisë Bizantine. Edhe pse shpesh e lodhur, e goditur nga krizat e brendshme, luftërat e jashtme dhe paaftësia e disa perandorëve, ajo nuk u zhduk menjëherë nga këto hapësira. Përkundrazi, reagimet ushtarake, diplomatike dhe fortifikuese – sidomos në kohën e Justinianit – dëshmojnë për një përpjekje të qëndrueshme për të ruajtur kontrollin mbi Ballkanin. Sistemi i ri i fortesave, rindërtimi i disa qyteteve dhe mbijetesës e qendrave si Durrësi tregojnë se Bizanti vijoi të mbetej një faktor vendimtar, edhe në kushtet e një shpërbërjeje të dukshme të rendit të vjetër të provincave.

Në përfundim, mund të thuhet se dyndjet e popujve “barbarë” në Iliri gjatë shek. IV-VII nuk përfaqësojnë vetëm një epokë dhune dhe rrënimi, por edhe një moment kyç të riformësimit historik të hapësirës ilire dhe të asaj ballkanike. Nëpërmjet tyre u shembën shumë nga strukturat e vjetra të botës romake, por njëkohësisht u krijuan kushtet për lindjen e realiteteve të reja etnike, politike dhe kulturore që do të karakterizonin Mesjetën e Hershme. Pikërisht në këtë nyjë historike duhet kërkuar një pjesë e rëndësishme e shpjegimit për transformimin e Ilirisë së vonë, për mbijetesën e elementit autokton shqiptar në jug dhe për formësimin e botës ballkanike mesjetare.

---

¹³¹ *Po aty.*

Bibliografi:

- CEKA, Neritan. *Ilirët*. Tiranë: Ilar, 2001.
- CEKA, Neritan. “Taulantët”. Në *Fjalor Enciklopedik Shqiptar*. Botim i ri, vëll. III: N–Zh. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2009.
- BUNGURI, Adem. “Kalaja e Koxhaxhikut (Dibër)”. Në *Studime historike*, nr. 1-2 (2009): 27-56.
- BUXHOVI, Jusuf. *Kosova*. Volume 1: *Dardania in Ancient and Medieval Times*. Houston: Jalifat Publishing, 2013.
- CORDIGNANO, Fulvio. *In Albania*. Roma: Società Nazionale “Dante Alighieri”, 1940.
- Fonti per la Storia d’Italia*. Pubblicate dall’Istituto Storico Italiano. Scrittori – Secoli VI. Roma: Istituto di Storia, 1895.
- HAJDARI, Emine & HAJDARI, Arben. *Dardania dhe dardanët: Një histori rrëfyer nga autorët antikë*. Prishtinë: Instituti i Historisë “Ali Hadri”, 2025.
- HARDT, Matthias. *Gold und Herrschaft: Die Schätze europäischer Könige und Fürsten im ersten Jahrtausend*. Berlin: Akademie Verlag, 2004.
- ISLAMI, Selim & PRENDI, Frano & CEKA, Hasan & ANAMALI, Skënder (përg.). *Ilirët dhe Iliria te autorët antikë*. Tiranë: Toena, 2002.
- IPPEN, Theodor. “Denkmäler verschiedener Altersstufen in Albanien.” Në *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina*. Herausgegeben von dem Bosnisch-Herzegowinischen Landesmuseum in Sarajevo. Redigiert von Dr. Moriz Hoernes. Zehnter Band. Mit 11 Tafeln, 214 Abbildungen im Texte und 5 Stammtafeln. Wien: Adolf Holzhausen, 1907.
- JIREČEK, Constantin. *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe: Eine historisch-geographische Studie*. Prag: F. Tempsky, 1877.
- JIREČEK, Constantin. *Geschichte der Serben*. Erster Band (bis 1371). Gotha, 1911.
- JIREČEK, Constantin. *Geschichte der Serben*. Zweiter Band, erste Hälfte (1371-1573). Gotha, 1918.
- STRZYGOWSKI, Josef. *Altai-Iran und Völkerwanderung: Ziergeschichtliche Untersuchungen über den Eintritt der Wanderer- und Nordvölker in die Treibhäuser geistigen Lebens, anknüpfend an einen Schatzfund in Albanien*. Leipzig: J. C. Hinrichs’sche Buchhandlung, 1917.

- KNAUT, Matthias & QUAST, Dieter (ed.). *Die Völkerwanderung: Europa zwischen Antike und Mittelalter*. Stuttgart: Theiss, 2005.
- MALCOLM, Noel. *Kosovo: A Short History*. London: Macmillan, 1998.
- MEKSI, Aleksandër. “Të dhëna për historinë e hershme mesjetare të Shqipërisë (fundi i shek. VI - fillimi i shek. XI)”. *Iliria*, nr. 1 (1989): 109-136.
- MOMMSEN, Theodor (ed.). *Chronica minora saec. IV, V, VI, VII*. Volumen II. Accedunt tabulae duae. Berolini: Apud Weidmannos, 1894.
- MIEROW, Charles Christopher (ed.). *The Gothic History of Jordanes*. In English version with an introduction and a commentary by Charles Christopher Mierow. Princeton: Princeton University Press, 1915.
- MÜHLE, Eduard. *Die Slawen im Mittelalter zwischen Idee und Wirklichkeit*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2020.
- NEOMARIO, T. H. *Geschichte der Stadt Rom*. Erster Band. Unveränderter Nachdruck der Originalausgabe von 1931. Frankfurt: Outlook Verlag, 2025.
- PLOETZ, Karl. *Auszug aus der alten, mittleren und neueren Geschichte*. 12., verbesserte Auflage. Berlin: A. G. Ploetz, 1898.
- POHL, Walter. *Die Avaren: Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.* München: C. H. Beck, 1988.
- POLLO, Stefanaq & PUTO, Arben. *The History of Albania from Its Origins to the Present Day*. With the collaboration of Kristo Frashëri and Skënder Anamali. English translation by Carol Wiseman and Ginnie Hole. London; Boston; Henley: Routledge & Kegan Paul, [s.a.].
- STADTMÜLLER, Georg. *Geschichte Südosteuropas mit 23 Karten und einem Anhang*. München: R. Oldenbourg, 1950.
- SPAHIU, Hëna & DAMJAN, Komata. “Shurdhahu – Sarda qytet i fortifikuar mesjetar shqiptar (Rezultatet e gërmimeve të viteve 1967-1970)”. Në *Iliria*, nr. 3 (1974).
- STRZYGOWSKI, Josef. *Altai-Iran und Völkerwanderung*. Ziergeschichtliche Untersuchungen über den Eintritt der Wanderer- und Nordvölker in die Treibhäuser geistigen Lebens, anknüpfend an einen Schatzfund in Albanien. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1917.
- SZMONIEWSKI, Bartłomiej Szymon. “The Antes: Eastern ‘Brothers’ of the Slavenes?” Në Florin Curta (Hrsg.), *Neglected Barbarians*. Turnhout: Brepols, 2010.
- ŠUFLAJ, Milan. *Serbët dhe Shqiptarët*. Përktheu nga kroatishtja Hasan Çipuri. Tiranë: Toena, 2004.

- EVANS, Arthur J. *On the Roman Town of Doclea in Montenegro*. Westminster: Nichols and Sons, 1896, 19.
- THËNGJILLI, Petrika. “Dyndjet e mëdha (barbare) të popujve”. Në *Fjalor Enciklopedik Shqiptar*. Botim i ri, vëll. I: A–Gj. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2008, 562-563.
- ZINKEISEN, Johann Wilhelm. *Geschichte Griechenlands vom Anfange geschichtlicher Kunde bis auf unsere Tage*. Erster Theil. Leipzig: Johann Ambrosius Barth, 1832.

ASSOC. PROF. DR. EDMOND MALAJ

Institute of History / Academy of Sciences of Albania
edmondmalaj@yahoo.de

S u m m a r y

“MIGRATION OF “BARBARIAN” PEOPLES IN ILLYRIA
DURING THE 4TH-7TH CENTURIES”

This study examines the incursions of the so-called “barbarian” peoples into Illyricum between the fourth and seventh centuries, a period marked by profound political, demographic, and cultural transformations in the Balkans. The analysis focuses on the movements of the Goths, Huns, Avars, early Bulgars, and particularly the Slavs, and their impact on the provincial structures of the Eastern Roman Empire. The research is based on Byzantine and Latin narrative sources, modern historiography, and available archaeological evidence that helps reconstruct these historical processes. It argues that the earliest incursions were largely predatory and destabilizing, while from the sixth century onward they increasingly involved patterns of permanent settlement, especially in the case of the Slavs. These developments led to major changes in the ethnic and social composition of the region. The study concludes that the migrations were not merely episodes of destruction, but a decisive factor in the transformation of the Balkans from Late Antiquity to the medieval world.

Keywords: Migration period, Illyricum in Late Antiquity, goths, huns, avars, slavic migrations in the Balkans, Byzantium.